

СУПЕРЕЧНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КРАЇНАМИ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В УМОВАХ ПРИХОВАНОГО ПРОТЕКЦІОНІЗМУ

ІРИНА ІВАЩУК,

доктор економічних наук, професор кафедри міжнародної економіки
Тернопільського національного економічного університету

У статті розглянуто сучасні тенденції залучення країн у міжнародну торгівлю. Визначено механізми захисту країнами національних інтересів, дозволені Світовою організацією торгівлі. Доведено протекціоністське спрямування застосування нетарифних інструментів у практиці країн-членів СОТ. Обґрунтовано неможливість досягнення консенсусу між країнами-членами СОТ у процесі прийняття рішень та виконання завдань раунду Доха.

Ключові слова: антидемпінгові заходи, відкрита економіка, ГАТТ, протекціонізм, Світова організація торгівлі, субсидування, тарифні й нетарифні інструменти, технічні бар'єри в торгівлі.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ ст. відомий політолог та соціолог Ф. Фукуяма опублікував sensationну працю "Кінець історії", у якій висловив ідею, що "фінал історії буде сумним періодом. Боротьба за визнання, готовність жертвувати життям заради абстрактних ідей, всесвітня ідеологічна боротьба, що потребує сміливості, відваги, уяви та ідеалізму, - усе це зміниться економічними розрахунками, розв'язанням утилітарних технічних проблем, турботами про екологію і задоволення витончених вимог споживача [1]". Це спричинило різні відгуки, бо зміна світопорядку не передбачена в планах жодної з країн, тим більше, якщо вона має відбутися на користь іншої. Нині у світі сформувався об'єктивні передумови для перегляду концептуальних засад розвитку світової економіки за моделлю, базованою на ідеї розвитку багатополюсного світу. Відповідно, це потребує розробки спільних механізмів взаємодії країн у глобальному просторі через виявлення проблемних аспектів, дотичних до кожної з них, та пошуку напрямків їх не відокремленого вирішення, а узгодження із дотриманням принципу прозорості, щоб кожна з країн змогла певною мірою задіяти свій економічний потенціал та отримати вигоди від таких змін. Пріоритетність у такому контексті належить формуванню зовнішньоекономічних стратегій країн таким чином, щоб ефективно використовувати спільні механізми їх співробітництва через принципи, задекларовані міжнародними організаціями.

Модель відкритої економіки, особливо після фінансових криз і торгово-економічних потрясінь у світі, дедалі частіше переглядається щодо взаємодії національних економік на умовах глобального партнерства. У Доповіді Конференції ООН з торгівлі та розвитку "Про торгівлю й розвиток 2004 року" наголошено, що саме узгодженню міжнародної торгівлі, валютної й фінансової систем слід приділяти увагу при формуванні комплексної аналітичної та політекономічної платформи для розроблення ефективної

стратегії розвитку, адже переміщення товарів через кордон із комерційною метою безпосередньо пов'язане з валютним коливанням і навпаки [2].

На початку ХХІ ст. тенденції економічного розвитку країн та світової економіки засвідчили, що однією з основних ознак глобалізації за умови формування відкритих економік стало зростання обсягів торгівлі, переміщення капіталів, поглиблення міжнародного розподілу праці. Тенденція до зростання показників світової торгівлі була наявна як у країнах, що розвиваються, так і в розвинених. Разом із цим, із 1980-х рр. темпи приросту торгівлі суттєво перевищували аналогічний показник ВВП, що певною мірою було пов'язано з утвердженням принципів лібералізації торгівлі. Для країн, що розвиваються, зростання торгівлі стало можливим за рахунок розширення участі в діяльності Світової організації торгівлі, що, безперечно, вплинуло на динаміку ВВП. Задіявши досі нереалізований потенціал, ці країни продемонстрували високі темпи приросту як за експортними, так й імпортерними потоками. Оцінка позиціонування країн, що розвиваються, упродовж 2007-2008 рр. показала сповільнення економічного зростання в них, але воно не таке стрімке порівняно із розвиненими країнами. Фінансово-економічна криза 2008 року призвела до глобальної рецесії в 2009 р., яка стала синхронною й найважчою за останніх 50 років. Загалом, у розвитку світової економіки фахівці виділили чотири найнижчі точки глобальної економічної активності - 1975, 1982, 1991, 2009 рр. До кризових точок іноді відносять 1998 та 2001 рр., проте в ці роки світової реальний ВВП на одну особу не знижувався, а в зазначені чотири періоди зменшилися всі показники глобальної активності: темпи світового промислового виробництва, рівень безробіття, сукупний обсяг торгівлі, темпи споживання нафти та зростання потоку капіталу. Пожвавлення економічної активності країн відбулося у 2010 р., однак у 2011 р. зростання торгівлі зменшилося до 6,6 % з 12,6 % у

2010 р. Разом із тим, у поточному році експерти дійшли висновку - світ знаходиться на порозі сповільнення економічної активності [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що питання захисту національних економічних інтересів та можливості використання країнами дозволених світовою практикою заходів є предметом наукових дискусій у вітчизняній та зарубіжній літературі, зокрема, означені проблеми досліджують В. Будкін, А. Гальчинський, Д. Лук'яненко, Т. Мельник, С. Осика, В. П'ятницький, В. Сіденко, А. Філіпенко та ін. Разом із тим, задля об'єктивного подання матеріалу в нашому дослідженні вважаємо за необхідне використання нормативних та інформаційно-аналітичних матеріалів із першоджерел, зокрема Світової організації торгівлі.

Метою статті є огляд існуючих тенденцій у використанні країнами-членами СОТ інструментів захисту національних економік та обґрунтування необхідності вироблення нових підходів до зменшення їх протекціоністського характеру.

Виклад основного матеріалу. Економічні потрясіння в післякризовий період уже стали справжнім випробуванням країн на спроможність захисту національних інтересів та забезпечення добросес-

ної конкуренції. Захист національних економічних інтересів країн традиційно забезпечується за допомогою застосування тарифних та нетарифних інструментів, адже на сучасному етапі розвитку міжнародних економічних відносин саме в цій площині створені достатньо вагомі передумови для консолідації країн в напрямку формування багатовекторного співробітництва з огляду на відмінності в їх розвитку.

Історичний екскурс підтверджує, що ще до створення ГАТТ країни намагалися узгодити між собою митні тарифи. У 1927 р. під егідою Ліги націй була зроблена спроба досягти домовленостей про не-підвищення тарифних ставок. У період перед Другою світовою війною набула поширення практика підвищення ставок мита, причому в розмірах, які не відповідали реальній економічній ситуації. Тим більше, що в середині 1930-х рр. став помітним спад обсягів світової торгівлі через наслідки світової економічної кризи, відповідно імпорتنі та експортні (рис. 1) товаропотоки також були суттєво зменшені внаслідок потрясінь в економічному просторі. Лише в післявоєнний період завдяки створенню ГАТТ було досягнуто домовленостей між країнами щодо скорочення тарифного захисту.

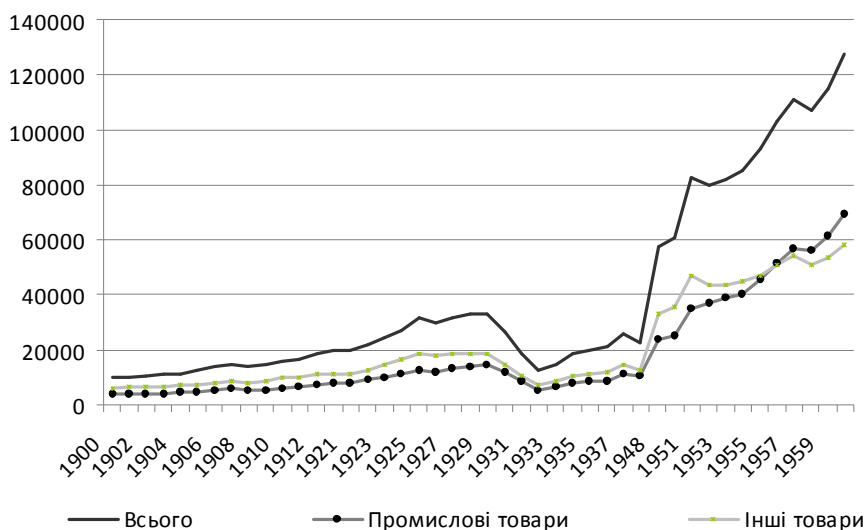

Рис. 1. Динаміка обсягів світового експорту (1900-1960 рр.), млн дол. США [4, с. 270].

Якщо до створення Генеральної угоди з тарифів і торгівлі тарифні й нетарифні інструменти країна застосовувала лише відповідно до власних інтересів або інтересів партнерів, то нині узгодження економічних інтересів усіх країн-членів СОТ є основним питанням реалізації зовнішньоекономічної політики. ГАТТ не забороняє використовувати тарифні інструменти, однак визначає правила та умови їх застосування. Основними принципами, на яких із 1947 р. базована торгівля між країнами-членами ГАТТ/СОТ, є такі: застосування режиму найбільшого сприяння (РНС) і національний режим. Формування режиму найбільшого сприяння (ст. 1 ГАТТ) передбачає такі умови: якщо одна країна-член надає іншій сприятливі умови для торгівлі, наприклад, зменшує митний тариф на певний товар, спрощує митні формальності, змінює спосіб стягнення митних платежів, застосовує недискримінаційні кількісні обмеження, то таку саму поступку вона має зробити для всіх інших країн-членів. "Будьяка перевага, сприяння, привілеція або імунітет, що надає будь-яка договірна сторона будь-якому това-

ру, який походить із іншої країни або призначений для будь-якої країни, слід негайно й безумовно надавати аналогічному товару, що походить із інших договірних країн або призначений для території усіх інших договірних сторін" (ст. 1 ГАТТ-47) [5].

Режим найбільшого сприяння СОТ поширюється не тільки на тарифне регулювання торговельних потоків, а й на:

- внутрішнє кількісне регулювання щодо змішування, переробки або використання товарів у певних кількостях чи пропорціях (ст. III п. 7 ГАТТ);
- встановлення та розподіл демонстраційних квот щодо кінематографічних фільмів (ст. IV ГАТТ);
- транзитний рух товарів через територію договірних сторін ((свобода транзиту) + (ст. V ГАТТ, проте положення статті не застосовують щодо транзитного руху літаків, але воно стосується повітряного транзиту товарів));
- вимоги маркування (ст. IX);
- недискримінаційне застосування кількісних обмежень (ст. XIII);

- недискримінаційну діяльність державних торговельних підприємств (ст. XVII);

- урядове сприяння економічному розвитку (ст. XVIII);

- загальні винятки, за умови, що їх не можна застосовувати як засіб свавільної чи не виправданої дискримінації між країнами, або приховане обмеження міжнародної торгівлі (ст. XX).

До основних винятків щодо режиму найбільшого сприяння належать: преференційні історичні угоди, укладені країнами до створення ГАТТ; преференції, що надають у митних союзах та зонах вільної торгівлі, прикордонних територіях; надання спеціального преференційного режиму для країн, що розвиваються, з метою їх економічного розвитку; звільнення країн від зобов'язань за умови особливих обставин.

Національний режим передбачає надання сторонам договірних відносин режиму, не менш сприятливого, ніж той, яким володіють аналогічні вітчизняні товари. Внутрішні податки й збори, законодавча база, умови внутрішнього продажу товарів, правила кількісного регулювання не слід застосовувати лише з метою захисту вітчизняного виробництва (ст. III ГАТТ).

Базовими концепціями, які були покладені в основу ГАТТ, є такі:

- недискримінації, коли запроваджують рівнозначний режим для іноземних та вітчизняних товарів і забезпечують надання режимові найбільшого сприяння;

- прозорості, за якої договірні сторони зобов'язані повідомляти про власні торговельні заходи;

- консолідації (закріплення), тобто за умови зменшення мита його розмір неможливо відновити, а лише надати компенсацію стороні, яка постраждала від запроваджених заходів [6, с. 14-15].

Проте визначення нетарифних, як і тарифних інструментів у документах ГАТТ/СОТ немає. Тому поділяємо думку І. Дюмулена, який подав таку класифікацію нетарифних обмежень, визнану СОТ та ЮНКТАД:

- кількісні обмеження та подібні адміністративні заходи;

- нетарифні збори, фінансові заходи, попередні імпорتنі депозити, додаткові митні збори, антидемпінгове та компенсаційне мито, прикордонне оподаткування;

- обмежувальна практика урядових органів;

- субсидії та інші дотації експортерам та імпортозаміщувальним галузям; система розміщення урядових замовлень; транспортна політика та регіональна політика розвитку; НДДКД, що має пільгове державне фінансування; дискримінаційна політика щодо іноземних інвесторів; дискримінаційна податкова, фінансова, валютна політики, практика й політика регулювання платіжних бланків і валютної політики;

- митні процедури й формальності, якщо вони перевищують загальноприйняті норми, що перетворює їх на додатковий бар'єр у торгівлі, зокрема процедура митного оцінювання, система митної класифікації;

- технічні бар'єри в торгівлі [7, с. 150-152].

Світова організація торгівлі як правонаступниця ГАТТ із 1994 р. була наділена такими основними зобов'язаннями: вона урізноманітнює напрямки багатосторонньої торгівлі, охоплюючи нові й нові регіони, у результаті чого доступ до ринків країн-членів стає безпечнішим, але разом із тим СОТ суттєво обмежує коло можливостей, обумовлених для країн, що розвиваються [8, с. 37].

Суттєві відмінності між країнами існують не лише щодо показників економічного розвитку, але й участі у міжнародній торгівлі, а відповідно й в інструментах захисту. Так, експертами Світового економічного форуму визначається індекс залучення країн в міжнародну торгівлю (ЕТІ) [9], який відображає ефективність політики кожної країни щодо створення сприятливих умов для торгівлі та визначається за чотирма показниками, які охоплюють субіндекси:

1) доступ до ринку;

2) адміністрування на кордоні:

- ефективність митного адміністрування;

- ефективність експортно-імпорتنих процедур;

- прозорість адміністрування;

3) транспортна та комунікаційна інфраструктура;

4) ділове середовище.

Аналіз складових індексу дає змогу детально проаналізувати рівень тарифного захисту внутрішніх ринків (зокрема, питання тарифів є складовою першого показника) та нетарифних заходів. У післякризовий період країни все частіше стали застосовувати дозволені інструменти захисту національних економічних інтересів, зокрема нетарифні. Про важливість нетарифного регулювання свідчить і звіт СОТ у 2012 р., де основний акцент зроблено на проблемах їх застосування та ефективності використання країнами-членами [10].

Так, порівняльний аналіз ЕТІ за 2008, 2010, 2012 рр. в частині застосування країнами нетарифних заходів дав змогу зробити висновок, що, незважаючи на заклики країн-лідерів зменшити застосування протекціоністських заходів і полегшити доступ товарів на ринки інших країн, окремі з них продовжують зберігати високий захист національних ринків (в окремих країнах дані про нетарифні заходи взагалі відсутні). Це підтверджено не лише оцінками експертів, але й результатами опитування респондентів за країнами, наприклад, в Аргентині 31,7 % опитаних вважають тарифні та нетарифні інструменти об'єктивними для імпорту товарів (за ЕТІ 2012), у Бразилії - 27,2 %, Китаї - 22,2 %, Гонконгу - 18,4 %, Німеччині - 24 %, Україні - 21,7%, Франції - 18,7 %, Росії - 18,5 %, у Фінляндії - 13,2 % (за рівнем застосування нетарифних бар'єрів країна посідає 31 місце в рейтингу). Рівень застосування країнами ЄС нетарифних інструментів захисту національних ринків подано в таблиці 1. Таким чином, зрозумілим є той факт, що економічно розвинені країни продовжують утримувати захист національних ринків, незважаючи на прийняті зобов'язання, тоді як найменш розвинені країни (НРК) та ті, що розвиваються, утримують незначний нетарифний захист, надаючи перевагу тарифним інструментам. Наприклад, Сенегал посідає за індексом нетарифних заходів 4 місце (із показником 19,8), Танзанія - 3 (19,1), В'єтнам - 5 (22,4), Парагвай - 7 (23,2), Перу - 12 (30,1), Венесуела - 13 (30,3), Руанда - 22 місце (43,9) [9].

У травні 2011 р. відбулася четверта Конференція ООН по найменш розвинених країнах, на якій було обговорено основні виклики та проблеми для НРК в умовах посилення глобальних загроз та визначено першочергові цілі: забезпечення стійкого економічного зростання, темпи якого повинні становити не менше 7 % на рік, забезпечення розвитку людського потенціалу, зниження ступеня вразливості до економічних, природних та екологічних потрясінь, збільшення обсягів фінансування та забезпечення ефективного використання

Таблиця 1. - Ранжування окремих країн за індексом залучення в міжнародну торгівлю

Країни	ETI (ранг)			% респондентів, які вважають, що тарифно-нетарифні бар'єри є перешкодою в торгівлі	Індекс нетарифних заходів (0-100)	
	2008	2010	2012		2012	
					ранг	показник
Сінгапур	2	1	1	13,4	10	29,1
Гонконг	1	2	2	18,4	-	-
Канада	5	8	9	25,0	28	61,1
Японія	13	25	18	23,7	29	63,2
США	14	19	23	17,5	-	-
Країни ЄС						
Австрія	15	14	15	26,5	32	68,8
Бельгія	18	24	21	21,0	40	70,3
Болгарія	60	78	74	13,3	30	67,7
Греція	36	55	67	18,4	34	69,6
Данія	6	3	3	27,2	48	70,7
Естонія	25	23	26	19,8	52	71,2
Ірландія	20	21	22	17,2	56	71,7
Іспанія	22	32	31	19,4	49	70,7
Італія	33	51	50	16,8	33	69,4
Кіпр	39	31	37	25,1	57	72,2
Латвія	43	46	52	20,5	51	71,0
Литва	35	41	45	25,3	54	71,3
Люксембург	12	9	10	16,8	53	71,2
Мальта	-	-	-	-	-	-
Нідерланди	11	10	7	27,0	44	70,6
Німеччина	8	13	13	24,0	35	69,8
Об'єднане Королівство	16	17	11	22,1	39	70,2
Польща	45	58	48	18,9	38	70,1
Португалія	26	36	35	21,2	42	70,3
Румунія	57	54	69	18,2	41	70,3
Словаччина	30	47	55	16,8	36	69,9
Словенія	31	35	33	23,4	37	69,9
Угорщина	34	49	47	22,6	46	70,6
Фінляндія	7	12	6	13,2	31	68,8
Франція	19	20	20	18,7	50	70,9
Чехія	32	42	41	18,1	43	70,4
Швеція	3	4	4	15,7	47	70,6
Мексика	65	64	65	16,5	18	37,8
Україна	68	81	86	21,7	-	-
Росія	103	114	112	18,5	59	75,5

Складено автором за даними:

The Global Enabling Trade Report 2008 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.weforum.org/documents/getr08_browser/index.html.

The Global Enabling Trade Report 2010 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalEnablingTrade_Report_2010.pdf.

The Global Enabling Trade Report 2012. Reducing Supply Chain Barriers [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/GETR/2012/GlobalEnablingTrade_Report.pdf.

фінансових ресурсів, трансформація системи управління на всіх рівнях [11].

Говорячи про необхідність налагодження глобального партнерства між країнами та оцінюючи дії економічно розвинених країн, сумнівними видаються перспективи подолання несприятливих факторів для розвитку НРК, адже така програма дій потребує реальних кроків, а не декларування принципів співробітництва. Разом із тим, утримуючи високий захист національних економік, розвинені країни створюють серйозні бар'єри для справедливого доступу товарів із країн, що розвиваються, та НРК. Так, за останнє десятиліття лише дві країни вийшли зі списку найменш розвинених.

Проблеми узгодження тарифних інтересів країн-членів СОТ не вдалося вирішити й на черговій восьмій Конференції міністрів у грудні 2011 р., де

фактично було продемонстровано неспроможність СОТ утримувати позиції форуму для результативних перемовин, адже так і не вдається досягти домовленостей, передбачених раундом Доха. На четвертій Конференції міністрів у м. Доха (Катар) у листопаді 2001 р. було започатковано новий раунд торгових переговорів, а зміст Доської декларації був достатньо широким, що засвідчують основні параграфи та предмет переговорів.

Доха-раунд на перших етапах уважали початком нових відносин у розвитку глобальних економічних процесів, про що 23 січня 2002 р. було заявлено на брифінгу секретаріату СОТ у Женеві. Було визнано, що ця конференція стане не закінченням, а швидше початком нового раунду, який сприятиме розвитку міжнародної торгівлі. Конференція в Доха набула своєї актуальності передусім для країн, що

розвиваються, оскільки чи не вперше на її засіданні було акцентовано увагу на адаптації економіки таких країн до вимог СОТ і на максимальному сприянні цьому процесові, про що зазначено в п. 44 Декларації міністрів. Зокрема визнано, що застосування спеціального диференційованого сприятливого режиму для країн, що розвиваються, є складовою угоди СОТ. Такий підхід був схвалений усією світовою спільнотою, ураховуючи кількість країн, що розвиваються, - членів СОТ та з огляду на зростання економічної активності цих країн. Доська декларація заявляла про нове значення, надане торговельному аспектові розвитку, присвятивши йому дві з перших статей (ст. 2 "Більшість членів СОТ є країнами, що розвиваються. У робочій програмі, ухваленій цією декларацією, маємо на меті зосередити увагу на їхніх проблемах і потребах"; ст. 3 "Ми визнаємо особливу вразливість найменш розвинених

країн і специфічні структурні труднощі, із якими вони стикаються у світовій економіці. Ми рішуче налаштовані запобігти їх маргіналізації й поліпшити їх реальну участь у багатосторонній торговельній системі") [6, с. 70]".

Не можна повністю погодитися з думкою вчених, що Раунд Доха сприяв зростанню ролі країн, що розвиваються, у глобальному управлінні [12, с. 125-126]. Насправді він підкреслив неспроможність адаптації до нових умов і вказав на те, що окремі заяви СОТ залишаються декларативними, що й не дає змоги завершити цей раунд. При оцінці розподілів охоплення зв'язаними тарифами тарифних ліній очевидно, що НРК є найменш активними в частині узгодження тарифів за несільськогосподарською продукцією, проте утримують високий захист ринку с/г продукції в країні (табл. 2).

Таблиця 2. - Розподіл ставок мита за країнами

		Охоплення зв'язаними ставками	Середньоарифметична кінцева ставка	Середньоарифметична ставка РНС
Розвинені	Загалом	81,5	40,4	10,5
Найменш розвинені		54,9	59,9	13,4
Транзитивні		100,0	7,1	7,4
Країни, що розвиваються		96,6	11,6	5,5
Розвинені	Несільськогосподарська продукція	78,8	30,4	9,6
Найменш розвинені		48,0	44,4	13,1
Транзитивні		100,0	6,3	6,6
Країни, що розвиваються		96,1	6,3	3,0
Розвинені	С/г продукція	100,0	58,7	16,8
Найменш розвинені		100,0	74,8	15,6
Транзитивні		100,0	12,5	12,6
Країни, що розвиваються		100,0	43,9	22,2

Джерело: Складено автором за даними World Tariff Profiles 2008, World Trade Organization. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles08_e.pdf.

Через десять років, роблячи екскурс у минуле, критично оцінюючи реалізацію домовленостей упродовж усіх конференцій між країнами-членами СОТ, приходимо до невтішного висновку та нерозуміння їхніх результатів: задекларовані принципи та цілі виявилися впродовж десятиліття декларативними, не відповідають політиці розвинених країн-членів СОТ. Разом із тим, до позитивних наслідків восьмої конференції можна віднести досягнення 42 країнами домовленостей про лібералізацію доступу до урядових закупівель, адже впродовж років не вдалося досягти консенсусу через розбіжності між США, ЄС та Японією.

Наскільки реальним на практиці виявиться проголошене рішення економічно розвинених країн про припинення застосування протекціоністських заходів покаже наступне десятиліття, а тим часом було прийнято домовленість утримуватися від запровадження нових бар'єрів у торгівлі товарами/послугами та нових обмежень на експорт, інших заходів, що будуть суперечити принципам СОТ. Проте вже надання особливого статусу НРК є порушенням засадничого принципу СОТ - режиму найбільшого сприяння. Разом із тим, за рахунок додаткових преференцій ці країни зможуть утвердитися на нових ринках. Тим більше, що до липня 2013 р. НМР звільнені від реалізації Угоди ТРІПРС.

Так, СОТ не заперечує використання країнами-

членами механізму субсидування на основі Угоди про субсидії і компенсаційні заходи [13], якщо субсидії не створюють несприятливих наслідків для інших країн-членів СОТ, зокрема, у частині штучного зменшення конкурентоспроможності продукції останніх на світовому ринку. У таких випадках країни мають право застосовувати захисні компенсаційні заходи, наприклад, компенсаційне мито, яке стягують у розмірі, що не перевищує суму наданої субсидії. Водночас, компенсаційне мито можна застосувати після розслідування щодо наявності субсидії та відмови країни-експортера добровільно компенсувати визначені зобов'язання. Порядок субсидування сільськогосподарської продукції визначений Угодою про сільське господарство [14].

Практика міжнародних економічних відносин між країнами підтверджує: субсидування в останні роки стає інструментом прихованого протекціонізму та дискримінації економічних інтересів країн. Наприклад, Європейським Союзом у 2002-2003 рр. 70 % експорту твердих сирів було субсидовано, сухого знежиреного молока - 98 %. Тривалий час субсидування бавовняної галузі в США було визнано СОТ дискримінаційним по відношенню до країн, де така практика відсутня та існувало перевиробництво бавовни [15]. У вересні 2012 р. США подали скаргу до СОТ, у якій звинуватили Китай у неправомірному субсидуванні автомобільної промисловості. У 2012 р.

ЄС подав скаргу, у якій звинуватив США в незаконному субсидуванні компанії Boeing та вимагав компенсаційну виплату в розмірі 12 млрд дол. США [16]. Подібні суперечки вже були в практиці цих країн, за ними Апеляційним органом СОТ було прийнято рішення вважати субсидії, надані США компанії Boeing протягом 1989-2006 рр. у розмірі 5,3 млрд дол. незаконними.

Урахувати при розробці політики СОТ пріоритети найменш розвинених країн та тих країн, що розвиваються, неможливо без вирішення питання субсидування експорту. Представники Кернської групи на восьмій Конференції міністрів СОТ заявили, що скасування експортних субсидій у 2013 р. має відбуватися тільки в поєднанні з іншими завданнями раунду Доха, інакше результату не буде. Кернська група як асоціація країн-експортерів сільськогоспо-

дарської продукції, основною метою якої є створення сприятливих умов для торгівлі сільськогосподарською продукцією та виступи проти застосування експортних та інших субсидій, була утворена в 1986 р. для захисту інтересів країн в процесі проведення Уругвайського раунду. Про приєднання до Кернської групи заявила й Україна.

Для захисту національного ринку правовою базою СОТ дозволено застосовувати антидемпінгові заходи як запровадження відповідного мита [17]. У багатьох випадках проведення антидемпінгового розслідування має пролонгований протекціоністський характер і не завжди своїм наслідком має прийняття конкретних заходів впливу на учасників процесу (рис. 2), що дає можливість ініціатору на певний період усунути потенційних конкурентів із ринку.

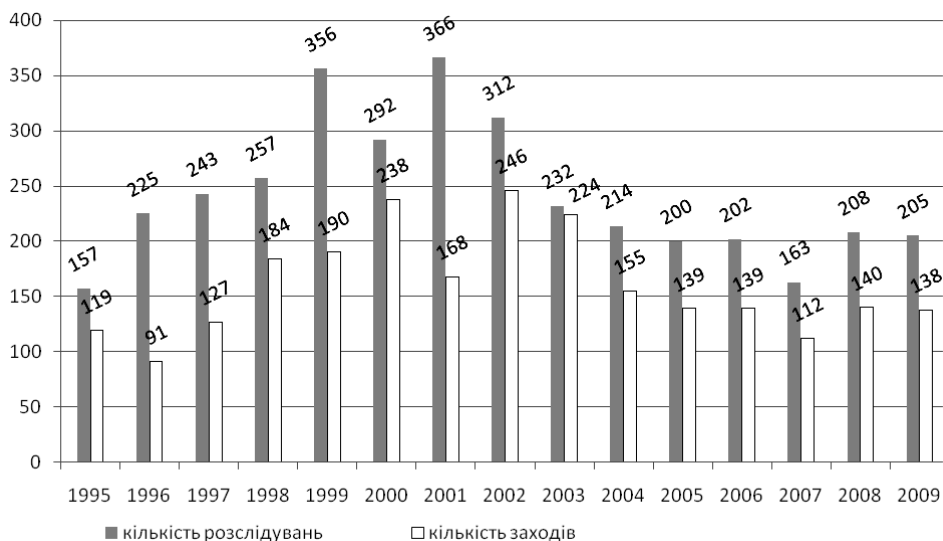

Рис. 2. Динаміка ініціювання країнами-членами СОТ антидемпінгових розслідувань та застосування антидемпінгових заходів [18].

Одним із можливих проявів політики протекціонізму в торгівлі між країнами багато з них вважає технічні стандарти та бар'єри, які офіційно дозволені СОТ, якщо тільки це не перешкоджає торгівлі. Технічні бар'єри - один із видів нетарифних обмежень, які забезпечують технічну сумісність товарів, котрі переміщують через митний кордон, їхню відповідність якісним вимогам. Основною метою запровадження технічних бар'єрів є недопущення на вітчизняний ринок товарів, що загрожують національній безпеці, життю та здоров'ю людей, тварин, рослин, навколишньому середовищу. У 1979 р. на Токійському раунді переговорів ГАТТ укладено Угоду про технічні бар'єри в торгівлі (ТБТ), що згодом уведена в пакет правових документів СОТ. Угода зобов'язала країн-членів створити на власній території інформаційний центр системи стандартизації в цій країні. Разом із тим, ця угода дає право країнам, що розвиваються, не використовувати стандарти, які не відповідають потребам їхнього розвитку. Відповідно до статті 2 Угоди про ТБТ, "технічні регламенти не повинні мати більш обмежувального впливу на торгівлю, ніж це є необхідним для виконання законних завдань, з урахуванням ризиків, які б виникли в результаті їх невиконання. Такими законними завданнями є, *inter alia*: вимоги національної безпеки; запобігання шахрайським діям; захист життя або здоров'я людини,

тварин або рослин, а також захист навколишнього середовища" [19].

У 2011 р. країни-члени СОТ направили 1122 повідомлення про свої технічні регламенти. Основними цілями, заявленими в нотифікаціях, були: захист здоров'я й безпеки людини (782 нотифікації), запобігання обманній практиці (253), охорона навколишнього середовища (188), забезпечення якості товарів (154), надання інформації для споживачів та маркування товарів (112), зниження або усунення торговельних бар'єрів (41), спрощення процедур торгівлі (15).

Аналіз показує, що застосування ТБТ регулює торговельні відносини і є спрямованим на збереження й захист навколишнього середовища не лише від товарів, які постачають, а й від методів виготовлення та виробництва, коли, наприклад, забруднюють навколишнє середовище, завдають шкоди живим організмам, що призводить до зміни клімату тощо. Питання, пов'язані із застосуванням основних інструментів з метою охорони природного середовища, СОТ розглядає переважно у вигляді суперечок. Наприклад, у 1991 р. надійшла скарга від Мексики на США, які обмежують імпорт тунця, оскільки його виловлювали разом із дельфінами, котрі здебільшого гинули. Разом із цим, Комісія з урегулювання суперечок рішення США визнала незаконним, адже ембарго на тунця не вплинуло на захист

дельфінів [20, с. 21]. У травні 2012 р. апеляційний орган СОТ виніс рішення з приводу маркування продукції з тунця та прийшов до висновку, що символ "безпечно для дельфінів", який використовується США, має дискримінаційний характер стосовно мексиканської продукції та порушує правила міжнародної торгівлі СОТ [21]. Природоохоронна сутність стратегії СОТ не подана чітко в єдиному документі, але викладена в таких: Марракеській угоді про заснування СОТ, де визнано, що метою діяльності сторін угоди є захист і збереження навколишнього середовища; Генеральній угоді з тарифів і торгівлі (право країн на запровадження заходів, необхідних

для захисту життя або здоров'я людей, тварин, рослин (ст. XX); Генеральній угоді з торгівлі послугами (ст. XIV) та ін.

Комітет з ТБТ є форумом, який дає змогу країнам-членам виносити на порядок денний питання, що перешкоджають торгівлі. Так, у 2011 р. країни продовжували розгляд уже існуючих проблем (32) та заявили про нові (44), що є черговим підтвердженням неможливості досягнення консенсусу між країнами (рис. 3). Разом із тим, ідентифікація конкретних завдань, для вирішення яких країною застосовуються технічні бар'єри, є складною, тому що не завжди такі дані є публічними.

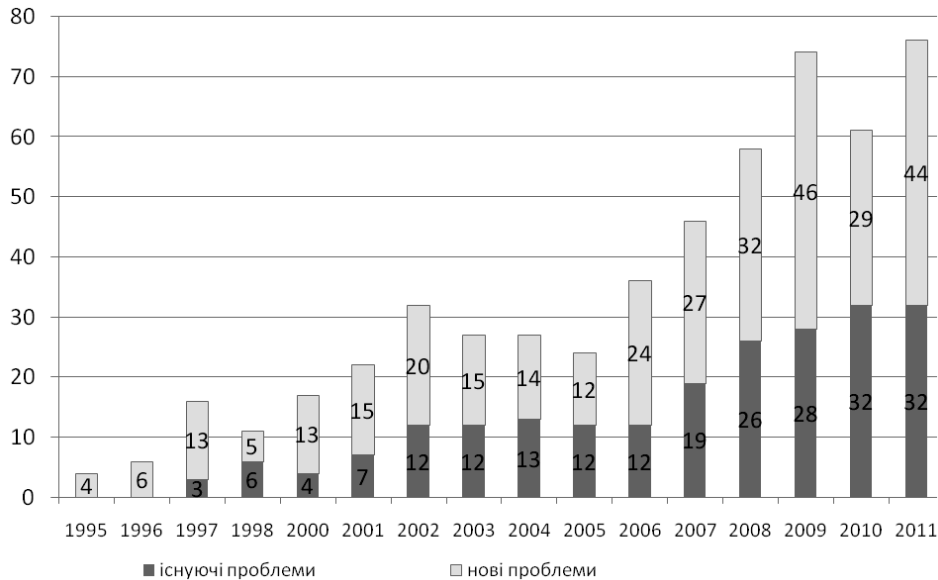

Рис. 3. Динаміка проблемних питань, порушених країнами-членами на засіданні Комітету з технічних бар'єрів у торгівлі СОТ [22].

Не менш болючими залишаються питання квотування, особливо для країн, що розвиваються, і малорозвинених, зокрема, стосовно торгівлі цукром та бананами, які неодноразово пропонувалися на порядок денний конференцій міністрів СОТ і за якими так і не було укладено пакетної угоди між країнами-членами СОТ у 2008 р. Наприклад, для сприяння імпорту бананів із країн Африки, Карибського та Тихоокеанського регіонів країни ЄС надавали суттєві преференції. Безперечно, вони мали ряд переваг порівняно з іншими країнами, якщо врахувати розмір квоти, рівень митного тарифу в межах та понад квоту, хоча для інших і було скасовано обмеження імпорту за допомогою запровадження квот. Із іншого боку, установлення квоти для країн АКТ сприяє нерівномірності її розподілу між імпортерами, бо більше половини бананів постачають країни Карибського регіону. У 2012 р. була розв'язана суперечка щодо торгівлі бананами та підписано багатосторонню угоду між ЄС та країнами Латинської Америки, яка стала наслідком незастосування санкцій проти країни, що порушила умови торгівлі, а результатом довгих перемовин. За домовленістю між країнами буде скасовано режим обмеження імпорту бананів, а натомість запроваджено імпортерне мито, яке поступово буде знижене зі 148 євро за тунну до 114 євро до 2017 р.

Проведене дослідження стало черговим підтвердженням складності на міжнародному рівні забезпечити баланс економічних інтересів усіх країн. Ефективність діяльності Світової організації торгівлі

сьогодні ставиться під сумнів у тому форматі, який було визначено в 1994 р. при її створенні і який ми маємо на сьогодні. Адже країни намагаються використати механізми, дозволені СОТ, для підвищення конкурентоспроможності національних товарів та послуг часто із порушенням принципів недискримінації, використовуючи захисні заходи із протекціоністською метою [23]. Підтвердженням цього може бути чисельність суперечок між країнами, основні з яких стосуються сільського господарства, санітарних і фітосанітарних заходів, субсидій, антидемпінгових та спеціальних захисних заходів, технічних бар'єрів та ін. Так, із січня 1995 р. до вересня 2011 р. країнами-членами СОТ було ініційовано 262 компенсаційних розслідування (у 109 випадках ініціатором були США, у 60 - Європейський Союз), 16 країн СОТ застосували 164 компенсаційні заходи (з них 72 - США, 30 - ЄС), 427 суперечок між країнами, основними учасниками яких є США та ЄС. За вказаний період членами СОТ було ініційовано 3922 антидемпінгових розслідування проти 103 країн та 42 країнами було прийнято 2543 антидемпінгових заходи. Озвучені проблеми посилюються ще одним фактором - зростаючою взаємозалежністю економік країн світу через фінансові, торговельні та інші потоки.

Висновки

1. Сучасний глобалізований світ улаштований у такий спосіб, що потрясіння в одній країні по ланцюговій реакції передаються в інші, незалежно від рівня економічного розвитку (наслідки світової еко-

номної кризи це підтвердили - країни ЄС зіштовхнулися з рядом проблем: зайнятості населення, дефіциту бюджету та зовнішньої заборгованості). Країни через членство в міжнародних організаціях суттєво позбавлені важелів нагального самостійного державного впливу на соціально-економічні процеси.

2. Вважаємо за доцільне економічно розвиненим країнам ініціювати перегляд формату діяльності СОТ задля перетворення його в дієву інституцію, адже діяти за підходами ГАТТ, прийнятими, коли членами були економічно розвинені країни, на сьогодні практично неможливо, останні конференції міністрів СОТ тому підтвердження, як і неможливо досягти поставлених Цілей розвитку людства до 2015 р.

Таким чином, розвиток людства у XXI ст. окреслив нову дилему, яка, на жаль, не знайшла свого вирішення: як країнам досягти консенсусу і що має стати у майбутньому тим об'єднаним чинником, який забезпечить економічне процвітання та загальний добробут.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фукуяма Ф. Конец истории? / Ф. Фукуяма // Страна и мир. - 1999 (I). - № 55. - С. 89-101.
2. Доклад о торговле и развитии, 2004. Конференция ООН по торговле и развитию [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.un.org/russian/esa/unctad/trade_dev2004.pdf.
3. World Economic Situation and Prospects 2012 Update as of mid-2012 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_archive/2012wespupdate.pdf.
4. International trade statistics: 1900-1960 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://unstats.un.org/unsd/trade/imts/historical_data.htm.
5. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_264.
6. Жуано Д. Світова організація торгівлі / Д. Жуано ; [пер. з франц.]. - К. : КІС, 2006. - 120 с.
7. Дюмулен И. И. Всемирная торговая организация / И. И. Дюмулен. - М. : Экономика, 2003. - 271 с.
8. Роль Всемирной торговой организации в глобальном управлении / [под ред. Гэри П. Сэмсона] ; [пер. с англ.]. - М. : Весь мир, 2004. - 298 с.
9. The Global Enabling Trade Report 2012. Reducing Supply Chain Barriers [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/GETR/2012/GlobalEnablingTrade_Report.pdf.
10. World Trade Report 2012 Trade and public policies: A closer look at non-tariff measures in the 21st century [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr12_e.htm.
11. Least Developed Countries Report 2012. Harnessing Remittances and Diaspora Knowledge to Build Productive Capacities [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/lrc2012_en.pdf.
12. Трофименко О. Ю. Доха Раунд: последствия для развития современной международной торговой системы / О. Ю. Трофименко // Вестник СПбГУ. - Серия 5. - 2007. - Вып. 2. - С. 125-131.
13. Угода про субсидії і компенсаційні заходи [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/981_015.
14. Угода про сільське господарство [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/981_005.
15. Stephen Tokarick. Une aide à la mesure de l'ajustement [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/fre/2005/03/pdf/tokarick.pdf>.
16. WTO Boeing case: EU requests to impose countermeasures against the US [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1036_en.htm?locale=en.
17. Угода про застосування Статті VI Генеральної угоди з тарифів та торгівлі 1994 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/981_010.
18. Anti-dumping - selected statistics and trends. 28 September 2010 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://vi.unctad.org/files/studytour/stchina10/documents/sep28/csako_adstat.ppt.
19. Угода про технічні бар'єри у торгівлі [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?code=981_008.
20. Коваль А. А. Проблемы и перспективы регулирования некоторых вопросов в области трудовых отношений и экологии в рамках ВТО / А. А. Коваль, А. С. Сибатян // Внешнеэкономический бюллетень. - 2001. - № 11 (ноябрь). - С. 17-23.
21. Marie Wilke Tuna labelling and the WTO: How safe is "dolphin-safe"? [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://ictsd.org/i/news/bioresreview/135695/>.
22. Seventeenth Annual Review of the Implementation and Operation of the TBT Agreement/ G/TBT/31/ 2 March 2012 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.puntofocal.gob.ar/doc/tbt31.pdf>.
23. Hoekman Bernard. Trade Policy: So Far So Good? [Електронний ресурс] / Bernard Hoekman // Finance & Development. - June 2012. - Vol. 49. - No. 2. - Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2012/06/hoekman.htm>.

I. Ivashchuk

CONTRADICTIONS OF COUNTRIES INSTRUMENTS PROTECTION USE OF NATIONAL INTERESTS UNDER HIDDEN PROTECTIONISM

The article reviews current trends engagement in international trade. Protection mechanisms of countries' national interests that are allowed by the World Trade Organization are determined. The use of non-tariff protectionist oriented instruments in the practice of WTO members is proved. Inability to reach a consensus among WTO members in decision making and tasks of Doha Round is grounded.

Key words: anti-dumping, open economy, GATT, protectionism, WTO, subsidies, tariff and non-tariff instruments, technical barriers to trade.

© I. Іващук

Надійшла до редакції 28.09.2012